

ПАРАЎНАЛЬНЫЯ КАНСТРУКЦЫІ З СЕМАНТЫКАЙ ВЕРАГОДНАСЦІ Ў БЕЛАРУСКІХ І АНГЛІЙСКІХ МАСТАЦКІХ ТЭКСТАХ

Артыкул прысвечаны выяўленню семантыка-прагматычных асаблівасцей параўнальных канструкцый як маркёраў простага і праблематычнага верагоднасці. Устаноўлена, што іх семантычная спецыфіка звязана з мадальнасцю верагоднасці. Аналізуючы канструкцыі выконваюць у мастацкім тэксце прагматычныя функцыі стварэння вобразнасці, іранічнага эфекту і ацэнкі.

Адным з асноўных сродкаў пазнання і ўспрымання рэчаіснасці выступае параўнанне. Як пісаў К. Дз. Ушыньскі, «параўнанне – аснова ўсякага разумення і ўсякага мыслення. Усё ў свеце мы пазнаём не інакш, як праз параўнанне» [3, с. 328].

Параўнальныя канструкцыі – гэта канструкцыі, з дапамогай якіх прадметы, прыкметы ці сітуацыі апісваюцца не самі па сабе, а ў дачыненні да іншых прадметаў, прыкмет або сітуацый. Параўнанне змяшчае тры складнікі: *суб'ект параўнання* (тое, што параўноўваецца), *аб'ект параўнання* (тое, з чым параўноўваецца) і *прыкмета параўнання* (агульнае ў рэаліях, што параўноўваецца).

Аб'ектам даследавання з'яўляюцца канструкцыі з параўнальнымі злучнікамі і часціцамі *бы, быццам, быццам бы, нібы, нібыта, як, як бы, as, as if, as though, like*, мэтай – раскрыццё функцыянальна-семантычнага патэнцыялу параўнальных канструкцый як паказчыкаў верагоднасці. Матэрыялам для даследавання паслужылі 100 беларускіх і англійскіх кароткіх апавяданняў, надрукаваных сучаснымі беларускімі і брытанскімі пісьменнікамі за перыяд 2010–2020 гг.

Семантычная спецыфіка параўнальных канструкцый звязана з мадальнасцю верагоднасці і праяўляецца ў іх магчымасці маніфеставаць простую і праблематычную верагоднасць. Верагоднасць – лінгвапрагматычная катэгорыя, што эксплікуе ступень упэўненасці моўцы ў сапраўднасці выказвання.

Мадальны сэнс параўнальных канструкцый з семантыкай простага верагоднасці можна перадаць трансфармацыйнай мадэллю *Я ведаю і я ўпэўнены, што P (P – прапазіцыя)/I know and I'm sure that it's P*; трансфармацыйная мадэль для параўнальных канструкцый з семантыкай праблематычнага верагоднасці – *Мне здаецца, што P, але не выключаю іншыя варыянты/It seems to me that it's P, but I don't exclude other options*.

Асновай параўнання выступае суб'ектыўная эмацыянальная ацэнка, таму выкарыстанне параўнальных канструкцый у мастацкіх тэкстах карэлюе з асаблі-васцямі светапогляду аўтара і яго ўменнем як псіхолага дакладна прыкмеціць мастацкія дэталі пры апісанні герояў і падзей.

Параўнальныя канструкцыі адрозніваюцца параметрам рэальнасці/ірэаль-насці стандарту параўнання. Адрозніваюць рэальнае і гіпатэтычнае параўнанне. Пры (1) рэальным параўнанні стандарт параўнання існуе ў рэчаіснасці, пры (2) гіпатэтычным – не існуе:

(1) *Вось ён, той салодкі момант, зусім як у дзяцінстве!* (А. Беланожка). *He was supposed to be having the time of his life as a boy of eighteen, like his classmates, enjoying the summer holiday* (Н. Есер) 'Меркавалася, што ён, будучы васемнаццацігадовым хлопчыкам, будзе добра праводзіць час, як і яго адна-класнікі, атрымліваючы асалоду ад летніх канікулаў';

(2) *Зоя скончыла прафесійныя гадавыя курсы, уладкавалася ў адну са шмат-лікіх прыватных фірмаў, дзе вырабляюць твая кухні, і закруцілася, як вавёрка ў коле, бо трэба, згодна з дырэктарскай устаноўкай, набраць за месяц заказаў на дзевяноста мільёнаў рублёў – заробак дызайнера ўсяго два працэнты ад іх, – таму даводзіцца працаваць да позняга вечара* (Д. Нічыпаровіч). *You look as if you've seen a ghost* (М. Nezir) 'Вы выглядаеце так, быццам бачылі прывід'.

Некаторыя лінгвісты выкарыстоўваюць тэрміны *вобразныя параўнальныя звароты і параўнальна-раўналежныя звароты*. Вобразныя параўнальныя звароты характарызуюць прадмет праз супастаўленне яго з іншымі прадметамі на аснове падабенства, нейкай агульнай уласцівасці. Асновай такіх параўнанняў становяцца падобныя ці блізкія прыкметы названых прадметаў [2] *Па майм твары, нібы струменьчык крыві, спаўзае ўсмішка* (А. Гардзей); *He always found this movement intriguing to watch; it was as though her fingers became her beak* (С. Massey) 'Ён заўсёды лічыў гэты рух інтрыгуючым для назірання; быццам яе пальцы сталі дзюбай'.

Параўнальна-раўналежныя звароты служаць для вызначэння адпаведнасці паміж прадметамі, з'явамі, «падкрэсліваючы толькі адпаведнасць прыкмет або дзеянняў тых самых прадметаў у розны час ці розных прадметаў у той самы перыяд» [2, с. 415]. Яны не могуць звязвацца злучнікамі *нібы, бы, быццам, as if, as though* і інш. Гэтыя звароты не могуць мець мадальнага значэння, таму што не выражаюць умоўнасці або меркавання: *Яшчэ калі яна была дзяўчынкай, то ёй напрыканцы сакавіка здавалася, як гэтая маладая жанчына, крыху слабая, як усе госці, брала сябе ў рукі, збірала ўсю моц і выганяла сталую і жорсткую зіму* (М. Шулякоўская); *He's thinking, considering the options, like I was just a few minutes ago* (Н. Mantel) 'Ён разважае, разглядаючы варыянты, як і я некалькі хвілін таму'.

Замест паняццяў *рэальнае і гіпатэтычнае параўнанне* часта ўжываюцца тэрміны *сапраўднае і несאпраўднае параўнанне*. Сапраўднае параўнанне эксплі-куе сітуацыю як аб'ектыўны, сапраўдны факт, што мае месца ў рэчаіснасці: *Потым, як звычайна, урачыста наабяцаў, што, калі стану вялікім, як тата, буду дапамагаць маме і абараняць яе ад усіх няшчасцяў* (К. Захарэвіч); *Those who came before you were honest, and a lot of them survived exactly like you did, others died* (А. Rabah) 'Тыя, хто былі да вас, былі сумленныя, і многія з іх выжылі так, як і вы, іншыя загінулі'.

Параўнальныя канструкцыі з семантыкай несапраўднага параўнання служаць сродкам стварэння вобразаў герояў. Падобныя параўнанні заснаваны на аўтарскіх асацыяцыях і не адлюстроўваюць сітуацыі, што адбываюцца ў рэальным часе і прасторы: *Так мільгалі светлячкі ліхтароў, святло якіх ад багатай восеньскай імжы выгіналася ў крывыя, нібы рытм сэрца на стужцы ЭКГ* (М. Казакевіч); *The mountain range was shaped like a camel, and the atmosphere was immensely hot as if we were in the desert*; (I. Kolokouris) ‘Горны масіў быў падобны на вярблюда, і атмасфера была надзвычай гарачая, як быццам мы знаходзіліся ў пустыні’.

Рэальныя параўнанні/параўнальна-раўналежныя звароты/сапраўдныя параўнанні эксплікуюць простую верагоднасць (канстатацыю), гіпатэтычныя параўнанні/вобразныя параўнальныя звароты/несапраўдныя параўнанні – праблематычную верагоднасць (меркаванне).

У мастацкіх тэкстах простая верагоднасць маніфестуецца параўнальнымі канструкцыямі са злучнікамі *як* і *like*, што складаюць 40 і 34 % ад усіх выпадкаў выкарыстання прапанаваных злучнікаў у параўнальных структурах у беларускай і англійскай мовах адпаведна: *Сяргей, натэўна, як і любы нармальны бацька, ад усяго сэрца жадаў сыну стаць хоць на адну прыступку вышэй за яго ў кар’ернай лесвіцы* (Д. Пятровіч) = *Я ведаю, я ўпэўнены, што Сяргей адносіцца да класу такіх бацькоў*; *I wanted her to be a doctor like my twin sisters* (S. Debbache) ‘Я хацеў, каб яна была ўрачом, як мае сёстры-блізняты’ = *I know, I’m sure that my twin sisters are doctors*. 60 % беларускіх параўнальных канструкцый са злучнікам *як* і 66 % англійскіх са злучнікам *like* рэпрэзентуюць праблематычную верагоднасць: *Якая гэта была «пунавінка», Салавейчык даведаўся пазней, калі прыйшоў (а дакладней, прыляцеў як на крылах) у раддом* (Д. Пятровіч) = *прыляцеў у раддом і мне здаецца, што ў яго былі крылы*; *You look at his eyes: they’re large and blank – like they’re seeing nothing* (L. Rourke) ‘Вы паглядзіце на яго вочы: яны вялікія і пустыя – нібы нічога не бачаць’ = *You look at his eyes: they’re large and blank and they seem to see nothing*.

Лексема *as* у параўнальных канструкцыях, таксама з’яўляючыся семантычна амбівалентнай, выступае маркёрам (1) простага (43 %) і (2) праблематычнага верагоднасці (57 %):

(1) *...a secret as old as the world itself* ‘сакрэт, стары як сам свет’ (P. Langes) = *I know, I’m sure that the secret is old and the world is the same*;

(2) *That day the surface of the sea was calm as a palm pressed against a blanket* (M. Nezir) ‘У той дзень паверхня мора была спакойнай, як далонь, прыціснутая да коўдры’ = *That day the surface of the sea was calm and it seemed to be a palm pressed against a blanket*.

Лексемы (1) *быццам* – 78 словаўжыванняў (далей с/у), (2) *нібы* – 24 с/у, (3) *нібыта* – 11 с/у, (4) *бы* – 5 с/у, (5) *як бы* – 4 с/у, (6) *as if* – 81 с/у, (7) *as though* – 11 с/у выкарыстоўваюцца ў вобразных параўнальных канструкцыях з семантыкай сумнення, няўпэўненасці і рэпрэзентуюць праблематычную верагоднасць:

(1) *Але ён быццам і не быў гэтаму рады, бо ўсё неяк мітусіўся, нібы нешта выглядаючы ў наваколлі* (М. Волкаў) = *Мне здавалася, што ён не быў гэтаму раду, але не выключаю варыянт, што ён быў рады*;

(2) *Усё, што адбывалася са мной, было нібы ў сне* (Г. Шыбут) = *Мне здавалася, што гэта быў сон*;

(3) *Вуліца штораз прыгажэла, нібыта рабілася маладзейшай, залівалася залацістым святлом, лёгка бегла на пакручасты груд* (М. Рудовіч) = **Здавалася, што вуліца рабілася маладзейшай;**

(4) *Крывавья журавіны, бы рассыпаныя пацеркі на ім, абуджалі у свядомасці Янака дзіцячыя ўспамін, як даўно ён браў гэтыя ягады, стараючыся абагнаць сваю бабулю, якая, шпарка беручы на адной, па-заліхвацку нападўняла чарговае вядзерца* (М. Волкаў) = **Здавалася, што гэта былі рассыпаныя пацеркі на ім;**

(5) *Пад моцным псіхалагічным узрушэннем Зоя на момант як бы здранцвела, у падсвядомасці шчымлівя калыхнулася заклапочанасць, што Раман пачне яе цяпер панікаць* (Д. Нічыпаровіч) = **Зоя здавалася здранцвела;**

(6) *We dress for the weather we want, as if to bully it, even though we've seen the forecast* (Н. Mantel) 'Мы апранаемся ў адпаведнасці з надвор'ем, якое мы хочам, быццам бы здзекуемся над ім, хаця і бачылі прагноз' = **It may seem that we bully it; I breathe deeply and feel as though everything is all right now** (S. Evers) 'Я глыбока дыхаю і адчуваю, што быццам усё ў парадку зараз' = **Everything seems to be all right now.**

Вобразныя параўнальныя канструкцыі як паказчыкі праблематычнай верагоднасці выкарыстоўваюцца аўтарамі значна часцей (61 і 74 % у беларускіх і англійскіх апавяданнях адпаведна), так як гіпатэтычнае параўнанне дазваляе найбольш ярка і вобразна ахарактарызаваць прадмет з дапамогай суадносін мадальных характарыстык паміж часткамі параўнальнай канструкцыі: першая частка – прадмет параўнання – паведамляе аб рэальнай сітуацыі, а другая – вобраз параўнання – характарызуецца ўяўнай тоеснасцю з рэчаіснасцю, часта гіпербалізаванай.

Параўнальныя канструкцыі з семантыкай верагоднасці ў апавяданнях выкарыстоўваюцца пры апісаннях герояў, іх фізічнага і псіхічнага стану, прадметаў навакольнага свету, што дазваляе адрасату найбольш поўна прадставіць вобразы герояў. Акрамя таго, індывідуальна-аўтарскія вобразныя параўнальныя канструкцыі як маркёры праблематычнай верагоднасці ў дзвюх мовах актуалізуюць індывідуальны вобраз унутранага свету аўтара, спецыфіку яго мастацкага і рэальнага светаўспрымання.

Канструкцыі з параўнальнымі злучнікамі і часціцамі выконваюць у мастацкім тэксце прагматычныя функцыі *стварэння вобразнасці, іранічнага эфекту і ацэнкі*.

Функцыя стварэння вобразнасці з'яўляецца вядучай стылістычнай функцыяй усіх тыпаў параўнання. Інструментам стварэння вобразнасці выступае вобразнае мысленне і наша фантазія, якая дае магчымасць убачыць тое, што часта глыбока схавана: *Час цягнуўся марудна, воз рыпеў нязмазанымі коламі, гойдаўся на калдобінах і ямінах, нібы човен на хвалях* (У. Садоўскі); *Her hair was kinky and her eyes fizzed like Coca-Cola* (S. Evers) 'Яе валасы былі кучаравымі, а вочы зіхацелі, як кока-кола'.

Функцыя стварэння іранічнага эфекту заключаецца ў прыцягненні іроніі пры дапамозе параўнання: *Нават калі на цябе з усіх бакоў ціснуць пасажыры, якія няшчадна ўпіхваюцца ў аўтобусы, быццам у Ноеў каўчэг, гэта лягчэй стрываць, чым падарожжа пад зямлёю, хоць так хутчэй* (С. Календа); *I felt like a dolphin dancing in the water* (B. Eloufy) 'Я адчуваў сябе дэльфінам, які танцуе ў вадзе'.

Ацэнанная функцыя параўнальных зваротаў рэпрэзентуе суб'ектыўнае аўтарскае стаўленне да герояў, яго сімпатыю або антыпатыю: *Ён стаяў і ламаўся, як дурненькі, не мог адказаць, не мог паглядзець на яе* (Г. Шыбут); *They danced and danced like mad* (I. Kolokouris) 'Яны танцавалі і танцавалі, як звар'яцелыя'.

Такім чынам, у беларускіх і англійскіх мастацкіх тэкстах параўнальныя канструкцыі могуць выступаць сродкам рэалізацыі верагоднасці розных тыпаў, аднак пераважная колькасць прааналізаваных канструкцый эксплікуюць праблематычную верагоднасць, так як «параўнальныя звароты такога кшталту ўжываюцца галоўным чынам у мове мастацкай літаратуры як эфектыўны эмацыянальна-экспрэсіўны сродак» [1, с. 186]. Семантычная амбівалентнасць лексем *як, like, as* праяўляецца ў іх магчымасці выступаць маркёрамі простага і праблематычнага верагоднасці.

ЛІТАРАТУРА

1. Бурак, Л. І. Сучасная беларуская мова: Сінтаксіс. Пунктуацыя / Л. І. Бурак. – Мінск : Універсітэцкае, 1987. – 320 с.
2. Малажэй, Г. М. Параўнальныя канструкцыі / Г. М. Малажэй // Беларуская мова : энцыкл. / Беларус. энцыкл. ; пад рэд. А. Я. Міхневіча ; рэдкал.: Б. І. Сачанка (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : БелЭн, 1994. – С. 414–415.
3. Ушинский, К. Д. Собр. соч. : в 11 т. / К. Д. Ушинский. – М. ; Л. : Изд-во АПН РСФСР, 1950. – Т. 8. – 776 с.